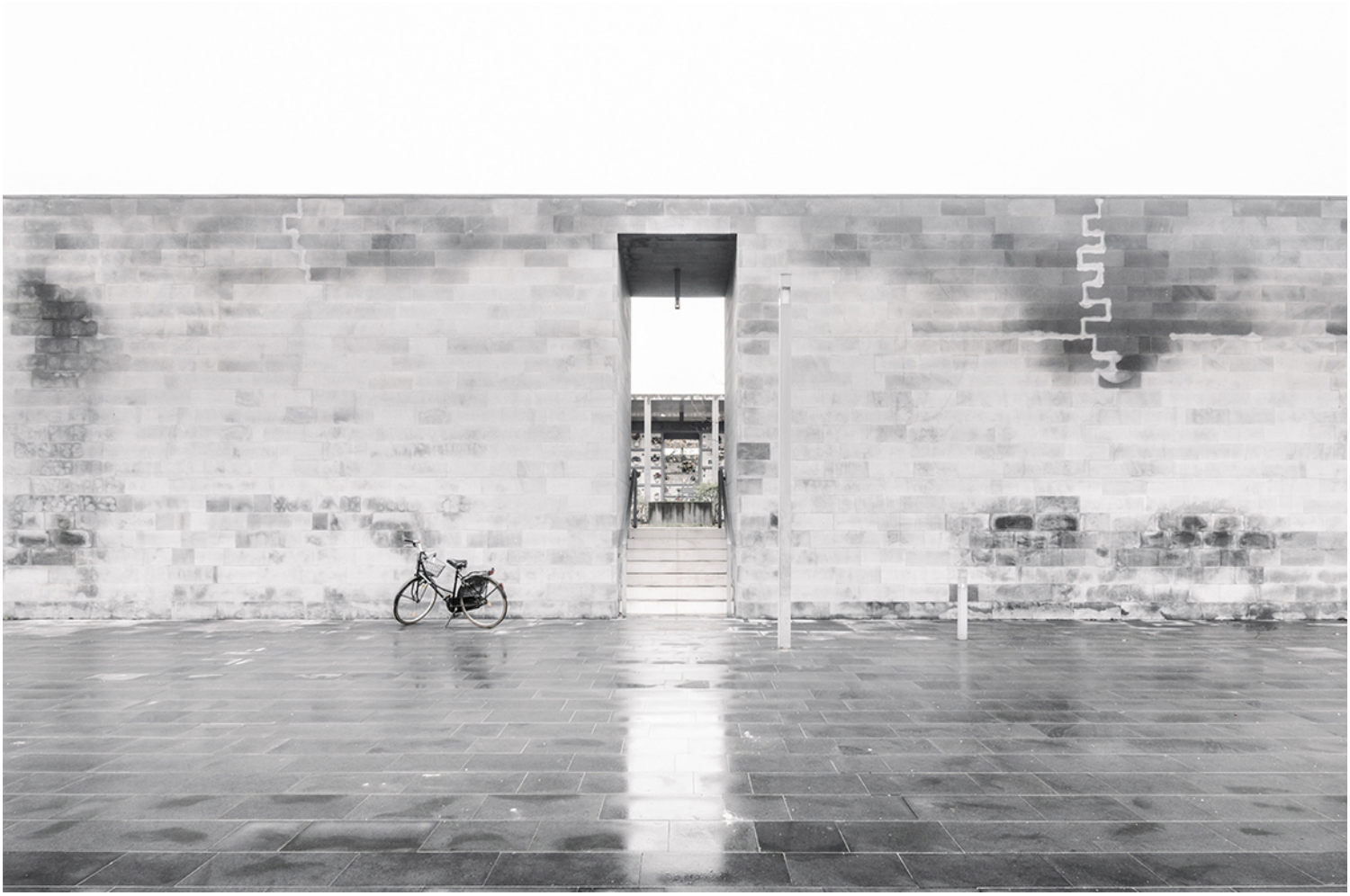
Archetype

Το νησί των νεκρών: Η ετεροτοπία ως χωρικό εργαλείο ανάγνωσης στον χώρο ταφής

Μαριάννα Καραγιάννη - 23/11/2026

Ερευνητική Εργασία

Εικόνα Εξωφύλλου: Το νεκροταφείο San Michele, η επέκταση από το αρχιτεκτονικό γραφείο του David Chipperfield

Φοιτήτρια: Καραγιάννη Μαριάννα
Επιβλέπουσες καθηγήτριες: Αλεξάνδρα Βούγια, Δέσποινα Ζαβράκα
Σχολή: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Ημερομηνία: Φεβρουάριος 2026

«Το νεκροταφείο είναι αναμφίβολα ένας χώρος διαφορετικός από τους συνηθισμένους πολιτισμικούς χώρους. Πρόκειται, ωστόσο, για έναν χώρο που συνδέεται με όλους τους τόπους της πόλης, του κράτους ή της κοινωνίας ή του χωριού κ.ο.κ., καθώς κάθε άτομο και κάθε οικογένεια έχει συγγενείς στο νεκροταφείο.»
-Foucault, M

Η αρχιτεκτονική εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος οργανώνει τη σχέση του με τον χρόνο, τη μνήμη αλλά και την ίδια του την ύπαρξη. Υπάρχουν χώροι που έχουν σχεδιαστεί για να πλαισιώνουν την καθημερινότητα. Χώροι που οργανώνονται γύρω από την κατοίκηση και την συνύπαρξη. Είναι χώροι της πόλης, του σπιτιού ή της εργασίας. Υπάρχουν όμως και άλλοι χώροι, όπου η παρουσία του ανθρώπου δεν αφορά τη ζωή, εκεί που ο χρόνος δεν κυλά με τον ίδιο ρυθμό. Αυτοί οι χώροι είναι οι χώροι του θανάτου, χώροι που παραμένουν απομονωμένοι, χωρικά και συμβολικά διακριτοί. Οι πρακτικές ταφής και οι χώροι που τις φιλοξενούν λειτουργούν ως αντανάκλαση των κοινωνικών, θρησκευτικών και πολιτισμικών αντιλήψεων κάθε εποχής. Το νεκροταφείο, ως χώρος του θανάτου, δεν αποτελεί απλώς έναν τόπο απόθεσης των νεκρών, αλλά έναν χωρικό μηχανισμό, που συμπυκνώνει τη μνήμη, τη μετάβαση και το όριο.

Το νεκροταφείο San Michele, εσωτερικά

Η αρχιτεκτονική του νεκροταφείου δεν οργανώνει τη ζωή, αλλά αυτό που απομένει όταν η ζωή έχει παρέλθει. Στον πυρήνα αυτής της αντίφασης γεννάται το ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα. Μέσα από τη θεωρητική ανάλυση της χωρικής σκέψης του Foucault, διερευνάται το ετεροτοπικό νεκροταφείο.

εικόνα 01:Το εξώφυλλο του περιοδικού Architecture Mouvement Continuité, που δημοσιεύτηκε το κείμενο "Des espaces autres"

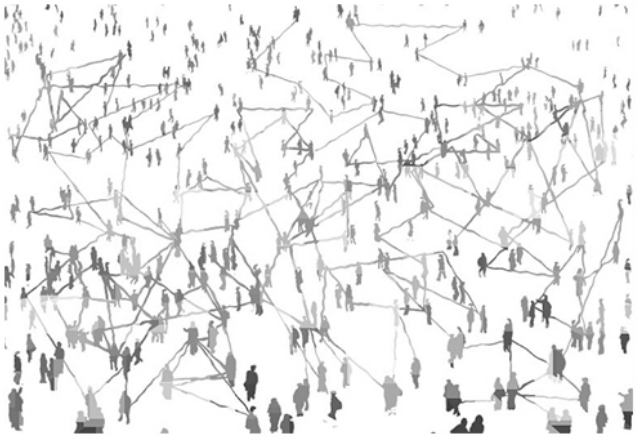
Ο ίδιος ο τίτλος «Des espaces autres» («Περί αλλοτινών χώρων»), φανερώνει την θεωρητική βαρύτητα του κειμένου. Η επιλογή της λέξης autres[11] από τον συγγραφέα δηλώνει μια ριζική ετερότητα, όχι απλώς μια διαφορά ως προς την ταυτότητα του χώρου, αλλά ως προς την ίδια του τη λειτουργία, τον χρόνο και τις σχέσεις. Οι «άλλοι χώροι» λειτουργούν εντός της κοινωνίας αποκαλύπτοντας τις αντιφάσεις και τα όρια της. Ο Foucault δεν επικεντρώνεται στον κανόνα, στους τυπικούς, οικείους χώρους, αντιθέτως στρέφει το βλέμμα του στους χώρους που κρύβουν μια ιδιαιτερότητα ή διαφορά. Κατανοεί καλύτερα γιατί και πως διαμορφώνεται η διαφορά μέσα στην ομοιομορφία , πως ορίζεται το έξω σε σχέση με το μέσα αλλά και πως συνδέονται αυτά τα δυο μεταξύ τους. Βασικό χαρακτηριστικό στην μελέτη του είναι η επιλογή του να εξετάσει και να μελετήσει ένα φαινόμενο από τις αποκλίσεις και τα περιθώρια του, αντί για την κεντρική κανονική μορφή του.

Οι ετεροτοπίες δεν είναι φανταστικές κατασκευές, αλλά υπαρκτοί χώροι , συνήθως εξαίρεσης ή μεταβατικότητας, όπου ισχύουν διαφορετικοί κανόνες από αυτούς στις κυρίαρχες κοινωνικές δομές[12] . Ο Foucault προτείνει μια νέα χωρικότητα, η οποία παράγεται κυρίως από σχέσεις εξουσίας και τελετουργίες.

11 Μετάφραση: «άλλου»

12 «In placing the emphasis on the centrality of heterotopia in the contemporary urban condition, however, we have to overcome an equally problematic pitfall that travellers in heterotopia have to face: when putting on heterotopian spectacles, everything tends to take on heterotopian traits. The following axiom, therefore, has been our guide: not everything is a heterotopia. At stake is to find out whether the concept of heterotopia could be made consistent or whether it should, on the contrary, be given up altogether because its vagueness has only brought confusion and continues to do so.»
Dehaene, M., & De Cauter, L. (Eds.). (2008). Heterotopia and the city: Public space in a postcivil society.σ. 6

Όπως τονίζει ο Foucault, για να γίνει αντιληπτό πώς λειτουργούν οι ετεροτοπίες, οι οποίες διακόπτουν ή μεταβάλλουν τον χώρο, πρέπει πρώτα να εξηγηθεί ότι ο χώρος εκτός από γεωμετρική επιφάνεια είναι και ένα δίκτυο σχέσεων.

Η έννοια της ετεροτοπίας του Michel Foucault γίνεται ένα εργαλείο για την κατανόηση και την έρευνα αυτής της ιδιαίτερης χωρικής κατηγορίας. Το νεκροταφείο, όπως αναγνωρίζει και ο ίδιος ο Foucault, αποτελεί μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές ετεροτοπίας, ενσωματώνοντας με μοναδικό τρόπο τη συνύπαρξη της ζωής, του θανάτου, της παρουσίας, της απουσίας και της μνήμης.

Οι ετεροτοπικοί χώροι, ή αλλιώς «άλλοι τόποι», είναι χώροι όπου οι κανόνες, ο χρόνος και οι χωρικές συμβάσεις που έχει θέσει η κοινωνία, αναστέλλονται ή αναδιαμορφώνονται.

Πώς μπορεί η έννοια της ετεροτοπίας να λειτουργεί ως εργαλείο ανάλυσης του χώρου ταφής;

Ποιον ρόλο παίζει η αρχιτεκτονική στη δημιουργία της εμπειρίας του θανάτου;

Το νεκροταφείο συγκεντρώνει με έναν ιδιαίτερο τρόπο τη διπλή συνθήκη των ετεροτοπιών, δηλαδή την ικανότητά τους να βρίσκονται εντός της κοινωνίας αλλά να λειτουργούν διαφορετικά από αυτή. Με αυτή τη λογική ανήκει στον κοινωνικό ιστό ως χώρος μνήμης και τελετουργίας, αλλά λειτουργεί ταυτόχρονα και ως χώρος αποκλεισμού και απομάκρυνσης του νεκρού από την πόλη. Ο χώρος των νεκρών αποτελεί μια έντονη χωρική αλλά και συμβολική τομή ανάμεσα στη ζωή και τον θάνατο. Πρόκειται για έναν χώρο όπου συνυπάρχουν ταυτόχρονα η ατομική μνήμη, η συλλογική ιστορία, το προσωπικό πένθος αλλά και η κοινωνική στάση της κοινωνίας απέναντι στον θάνατο.

Μέσα από την ανάλυση του νησιωτικού παραδείγματος του νεκροταφείου San Michele στη Βενετία, τα ερωτήματα βρίσκουν απάντηση και η έρευνα επιχειρεί να αναδείξει πως ο χώρος ταφής λειτουργεί ως καθρέφτης της πόλης και της κοινωνίας που τον παράγει. Το παράδειγμα ενσαρκώνει με μοναδική καθαρότητα τη χωρική μορφή της ετεροτοπίας. Το νεκροταφείο περιβάλλεται από νερό, αποκομμένο από την πόλη, δεν φιλοξενεί απλά τους νεκρούς, αλλά αποτελεί μια «άλλη πόλη» απέναντι από την πόλη της Βενετίας.

Η σημασία της παρούσας ερευνητικής εργασίας έγκειται στη σύνδεση της φιλοσοφικής θεωρίας του χώρου με την αρχιτεκτονική πράξη. Η προσέγγιση του χώρου ως πεδίου σχέσεων ενθαρρύνει μια αρχιτεκτονική που αντιμετωπίζει τον χώρο ως φορέα εμπειριών, νοήματος και μνήμης. Αν και το San Michele αποτελεί εύγλωττο ετεροτοπικό παράδειγμα, η ερμηνεία της ετεροτοπίας και της χωρικής εμπειρίας περιλαμβάνει αναπόφευκτα στοιχεία θεωρητικής και ερμηνευτικής υποκειμενικότητας, όπως και το ίδιο το κείμενο «Des espaces autres». Οι περιορισμοί αυτοί όμως μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για μια διευρυμένη συγκριτική μελλοντική μελέτη ετεροτοπικών χώρων σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, εμπλουτίζοντας τη θεωρητική κατανόηση.

Η ανθρώπινη παρουσία στον χώρο του νεκροταφείου

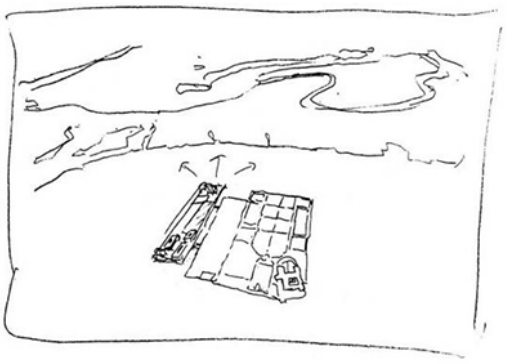

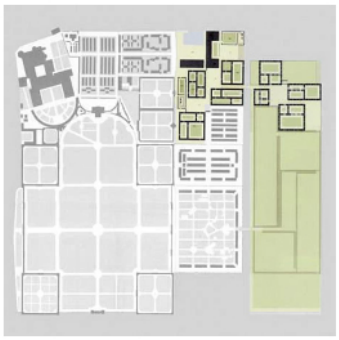
Η επέκταση από το αρχιτεκτονικό γραφείο του David Chipperfield δεν μπορεί να αναγνωριστεί μόνο ως μια αρχιτεκτονική απάντηση στις λειτουργικές ανάγκες του νεκροταφείου. Είναι μια επέκταση που καλείται να συνομιλήσει με τις ιστορικές, κοινωνικές και χωρικές αλλαγές γύρω από τον θάνατο. Η έλλειψη χωρητικότητας, η μεταβολή πρακτικών ταφής και η ανάγκη για νέες υποδομές, γέννησαν την ανάγκη για επέκταση.

Το αρχιτεκτονικό γραφείο του David Chipperfield έχει αναπτύξει μια προσέγγιση στα project του που διακρίνεται για τη λιτότητα, την πειθαρχία της μορφής και τον σεβασμό στο ιστορικό και αστικό πλαίσιο κάθε έργου. Τα έργα δεν επιδιώκουν να επιβληθούν στο περιβάλλον, αλλά να το συμπληρώσουν. Κεντρικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής του Chipperfield είναι η έννοια της χρονικότητας του χώρου. Τα κτήρια, εκτός από τον σχεδιασμό τους για να εξυπηρετήσουν μια ή περισσότερες χρήσεις, αντέχουν στον χρόνο τόσο υλικά όσο και νοηματικά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, αποκαλύπτεται ότι η επιλογή του γραφείου για την επέκταση δεν είναι τυχαία. Το νεκροταφείο απαιτεί μια αρχιτεκτονική που μπορεί να χειριστεί την ιστορία και τη μνήμη χωρίς να τις μετατρέπει σε θέαμα.

Οι παλιές στοές φέρουν το βάρος της ιστορίας και της φθοράς, ενώ οι νέες μεταγράφουν αυτή την εμπειρία σε κάτι σύγχρονο

Εν κατακλείδι, η παρούσα έρευνα καταδεικνύει ότι το νεκροταφείο δεν αποτελεί παρωχημένο αρχιτεκτονικό τύπο, αλλά έναν από τους πιο κρίσιμους τόπους κατανόησης της σύγχρονης πόλης και κοινωνίας. Σε μια εποχή που ο αστικός χώρος χαρακτηρίζεται από επιτάχυνση και διαρκή αλλαγή, το νεκροταφείο λειτουργεί ως αντίρροπη χωρική συνθήκη, όπου υπάρχει παύση, διάρκεια και σταθερότητα. Ο χώρος των νεκρών δεν ανήκει στο παρελθόν ή στηρίζεται μόνο σε θεωρίες όπως αυτή του Foucault, αλλά επανεντάσσεται μέσω της σύγχρονης αρχιτεκτονικής.

Αν, τελικά, η ετεροτοπία είναι ο χώρος που φιλοξενεί ό,τι η κοινωνία δεν μπορεί να ενσωματώσει πλήρως, τότε μήπως οι συνθετικές χειρονομίες σχεδιασμού ενός χώρου ταφής αποκαλύπτουν με τον πιο καθαρό τρόπο πώς αντιλαμβανόμαστε τη ζωή;